

4-oji tarptautinė mokslinė konferencija „Moksliniai, administraciniai ir edukaciniai terminologijos lygmenys“

RAMUNĖ VASKELAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0001-6063-9699>

Pasaulio terminologus į Lietuvių kalbos institutą sukviečianti mokslinė konferencija „Moksliniai, administraciniai ir edukaciniai terminologijos lygmenys“ šiemet juos tegalėjo sukviesti... prie kompiuterių ekranų. Besitęsiant Covid-19 suvaržymams, šią tradicija betampančią konferenciją teko rengti netradicinio formato.

Tačiau pranešimų sulaukta gausiai. Atstovauta veik visai Europai – Vakarų (Prancūzija, Belgija), Vidurio ir Rytų (Vengrija, Lenkija, Šveicarija, Kroatija, Rumunija, Gruzija, Rusija), Pietų (Ispanija ir autonominė sritis Katalonija, Portugalija), Pietryčių (Graikija, Šiaurės Makedonija). Du pranešimai perskaityti kaimynų latvių, dešimt – pranešėjų iš Lietuvos. Taigi, netradicinis formatas nebuvo kliūtis pajusti, kuo alsuoja ir kur link kryps ta Europos terminologija. Renginiui vykstant ypač intensyviu grafiku (spalio 21–22 d.), apščiai pristatyta tiek mokslinių tyrimų, tiek terminologijos darbo kryptis ir formas išryškinančių projektų.

Iš pastarųjų kaip bene ryškiausia dabartinio terminologinio darbo kryptis aiškėtų derinimo, koordinavimo poreikis ir siekis. Tiesa, koordinavimas skirtingų matmenų.

Bene plačiausiai aprėpiantį matmenį atvėrė projektas *Terminologija be sienų* (angl. *Terminology without borders*), kurį pristatė Europos Parlamento atstovas Rodolfas Maslias. Juo, pasak pranešėjo, apimama ne tik Europa, bet ir Azija, Šiaurės Amerika. Projektas linkęs plėstis. Jau dabar jame dalyvauja daugiau kaip 20 partnerių, apimama 10 pagrindinių terminų vartojimo sričių: švietimas, finansai, medicina, teisė ir kt. Orientuojamasi į universitetus: čia sudaromi tekstynai, iš jų atrenkami terminai, randami kitų kalbų atitikmenys, tai skelbiama viešai daugiakalbių žodynėlių pavidalu (<https://>

yourterm.org). Įvertinti Europos Parlamento terminologų, terminai su atitikmenimis patenka į ES terminologijos duomenų bazę IATE.

Tačiau koordinavimo pastangų dedama ir kitais lygmenimis, pavyzdžiui, šalies, kalbos. Štai kviestinė pranešėja Frieda Steurs (Leveno katalikiškasis universitetas, Belgija) pristatė olandų kalbos ir terminijos koordinavimo pastangas. Kaip žinoma, ši kalba vartojama Nyderlanduose, Belgijos regione Flandrijoje (vadinamoji flamandų kalba), dviejose Karibų jūros salų grupėse, taip pat buvusioje Nyderlandų kolonijoje Suriname. Atkreipusi dėmesį, kad pastangų sutelkti ją būta visuomet (1980 m. įsteigta Olandų kalbos sąjunga), pranešėja pasakojo apie tokiu centru tapusį Olandų kalbos institutą Leidene, kuriame kaupiama visa mokyti olandų kalbos leidžianti medžiaga, ir apie pastangų rezultatą terminologijos srityje – nuo 2019 m. veikiantį Olandų terminologijos žinių centrą (angl. *Centre of Expertise for Dutch Terminology*). Žinoma, ir apie jame vykdomus olandų terminijos derinimo, plėtojimo bei tyrimo darbus.

Vengrijos atstovių parengtas pranešimas, kurį perskaitė Dóra Mária Tamás, dėstanti dviejuose Vengrijos universitetuose ir kartu dirbanti specialiaame vertimų biure (angl. *Hungarian Office for Translation and Attestation Ltd*, OFFI), rodė panašią kryptį. Pranešėja pristatė šio Vengrijos teisingumo ministerijai priklausančio biuro trimis tomiais išleistą terminologijos vadovą, kurio tikslas įvardytas jau pranešimo pavadinimu – mokyti, derinti terminiją, prisidėti prie Vengrijos terminologijos politikos tikslų įgyvendinimo. Leidiniu susitelkiama į svarbiausias teisės sąvokas, t. y. pateikiami jų atitikmenys kitomis kalbomis, apibrėžtys, šaltiniai, bet kartu ir skelbiama straipsnių terminologijos ir kalbos strategijos, kalbos planavimo temomis. Apžvelgusi į mokymą orientuotą pirmąjį tomą (2017 m.) ir į terminijos derinimą orientuotą antrąjį tomą (2019 m.), kuriuose teikiama angliškų, vokiškų, prancūziškų ir itališkų atitikmenų, pranešėja pristatė ir patį naujausią tomą, kuriame teikiama atitikmenų šešiose netolimosiose šalyse (Slovėnijoje, Slovakijoje, Serbijoje, Rumunijoje, Kroatijoje ir Ukrainoje) vartojamomis kalbomis, kuriose vengrų kalba yra mažumų kalba.

Derinimo tema liesta ir Lietuvių kalbos instituto direktorės Albinos Aukšoriūtės pranešime, bet ji gręžėsi į praeitį – Nepriklausomybės laikotarpio pradžioje vyriausybės įsteigtą Terminologijos komisiją (1921 m.), kuri pranešime įvardyta kaip organizuoto terminijos tvarkymo pradžia. Komisijos, įsteigtos prie Švietimo ministerijos, tikslas buvo suderinti valstybės institucijose vartojamą kalbą, terminus. Kaip apibendrinta, ji sukū-

rė valstybei funkcionuoti būtinų terminų. Tačiau teko minėti ir tai, kad darbas trūkinėjo dėl vidinių nesutarimų, nevienodo požiūrio į terminijos grynumą, naujadarus, o po penkerių metų ir apskritai nutrūko (tapo galimas tik po karo). Kartu pristatyti panašiu metu terminologijos klausimus svarsčiusios asmenybės – Stasio Šalkauskio darbai, taigi filosofinis žiūros taškas, taip pat jo formuluoti terminologijos principai, įskaitant keltą mintį, kad nebūtina nei skolintis, nei kurti naujadarų – terminijai galima pritaikyti savoje kalboje vartojamus žodžius.

Temos tęsiniu būtu galima laikyti Reginos Kvašytės, atstovavusios Šiaurinių akademijai ir Latvijos universitetui, pranešimą. Jame apžvelgta jau po karo, 1945 metais, įsteigta Terminologijos komisija, taip pat panašiu laiku įsteigta komisija Latvijoje, lygintos jų įsteigimo aplinkybės ir veikla. Lietuvoje Terminologijos komisija įsteigta prie Mokslų akademijos Prezidiumo, Latvijoje nuo 1946 m. – Latvijos mokslų akademijoje, abi vėliau tapo kalbą tiriančių mokslo institutų dalimi. Komisijos vienu ar kitu pavidalu išliko iki šiol, ir tai tarsi rodytų, kad sąsajos su mokslu buvo pastovesnės jų veiklos veiksnys. Tačiau pateikta ir 1951 m. vykusio lietuviškosios komisijos susirinkimo, kuriame formuluoti tikslai ir uždaviniai, protokolo ištrauka, rodanti, kad tarp tikslų formuluota „kova su svetimu buržuaziniu palikimu terminijos srityje“, tarp veiklos krypčių – „susipažinti su buržuaziniu palikimu terminologijos srityje“. Pastaroji formuluotė vertinta kaip siekis tęsti prieškarinės Komisijos veiklą, bet iš jos matyti ir tai, kad ją tęsti jau teko visai kitomis aplinkybėmis, kai ideologinio poveikio sritimi laikytas net ir mokslas, net terminija. Turbūt manyta, kad tikrovę galima keisti keičiant terminiją.

Konferencijoje taip pat pristatyta darbų, rodančių koordinavimo pastangas atskiros srities lygmeniu. Štai autonomijos statusą turinčios Katalonijos universiteto (kat. *Universitat Autònoma de Barcelona*) atstovas Francescas Galera pasakojo apie daugiau nei dešimtmetį vykdytą projektą, kurio rezultatas – suderinti terminai akademinėje aplinkoje. Pasak pranešėjo, projekto atskaitos taškas buvo tarptautiškumas: šio universiteto veiklą reglamentuojančios dokumentacijos angliški terminai buvo išsiverčiami taip skirtingai, kad sudarė susikalbėjimo sunkumų. Šiai problemai kylant tarp katalonų kalbą vartojančių universitetų (19 universitetų kataloniškoje Ispanijos dalyje ir po vieną Andoroje, Prancūzijoje ir Italijoje), imtasi projekto juos šių universitetų lygmeniu vienodinti, ir taip radosi 2 000 suvienodintų terminų katalonų, ispanų ir anglų kalbomis (pastaroji univer-

sitetuose vartojama kaip darbinė). Kaip privalumą pranešėjas minėjo indėlį į anglų kalbos norminimą, o kaip sunkumus, išryškėjusius vykdant projektą, didelius kalbų sistemų, taip pat realių skirtumus. Kalbų sistemų nesutapimų minėta ir kitų pranešėjų, pavyzdžiui, Kroatijos atstovės Dianos Stolac (Rijekos universitetas), aptarusios jūrų inžinerijos terminus, ar Latvijos nacionalinės bibliotekos atstovių Intos Virbulės ir Mairos Kreislerės. Pastarajame pranešime susitelkta į bibliotekininkystės terminus ir išryškintos problemos, keliamos tarptautinio Išteklių aprašymo ir prieigos standarto (angl. *Resource description and access*, RDA), kuris M. Kreislerės apibūdintas kaip nauja filosofija, terminų vertimo bei diegimo.

Standartai iš pažiūros lyg ir turėtų būti terminijos vienodinimo įrankis, tačiau ir Ispanijos atstovo Ricardo Eito-Bruno (Madrido Karolio III universitetas) pranešimas, kuriame dėmesys kreiptas į saugos terminus, rodė, kad, užuot atlikę tokį vaidmenį, jie tik skatina įvairovę, kuri tokiose srityje kaip sauga kelia pavojų. Pranešime atskleista skirtingose inžinerijos srityse vartojamų terminų skirtumų ir siūlyta tokius terminus sutelkti vienoje vietoje, kad iškart būtų pastebimi visi nesutapimai. Kitoje sekcijoje tyrėjų grupė iš Vengrijos, kuriai atstovavo Márkas Jámboras, dėmesį kreipė į Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) Tarptautinių ligų ir kitokių sveikatos problemų klasifikatorių – pristatė tyrimą, atskleidusį, kad jis neapima kai kurių minkštųjų audinių ir kaulų sužalojimų, kurie konstatuojami Vengrijos medikų diagnozėse. Tiesa, standartų terminus aptarusios Violetos Černiauskaitės (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka), dalyvaujančios Tarptautinės standartizacijos organizacijos komiteto „Informacija ir dokumentavimas“ veikloje, pranešimas atskleidė, kad standartai nuolat atnaujinami, taigi yra kintantis dalykas. Be to, standartų rengimo sparta didelė, ir šalys į nacionalines kalbas nespėja išsiversti visų standartų. Pranešėjos minėtas ir standartas-žodynas *LST ISO 5127. Informacija ir dokumentavimas. Pagrindai ir aiškinamasis žodynas*, apimantis iki tol išėjusių standartų terminus. Tai jau būtų iš saugos terminų aptarimo ryškėjusios minties, kad terminų standartai yra sritis, savu ruožtu reikalinga standartizavimo, patvirtinimas.

Ar patikimesnis terminų vienodinimo įrankis yra terminų žodynai, konferencijoje nebuvo svarstyta. Tačiau pora pranešimų žodynų tema perskaiityta, ir abu rodė, kad šio tradicinio įrankio perspektyva matoma. Liepojos universitetui atstovavusi Elina Peina (darbo vadovė Anita Helviga), paminėjusi, kad XIX a. pab. – XX a. pr. Latvijoje išleista per 600 žodynų, pristatė tyrimą, kuriuo siekiama išsiaiškinti, kas yra geras žodynas. Tiesa,

pristatyta tik jo dalis – apklaustų studentų ir doktorantų atsakymai į klausimą, kokiomis ypatybėmis turėtų pasižymėti idealus terminų žodynas. Iš atsakymų buvo matyti, kad svarbiausiomis ypatybėmis laikomas žodyno atnaujinimas, paprastumas ir patikimumas. Kad būtų atitiktumų kitomis kalbomis, buvo svarbu vos keliems respondentams. Pranešėjo iš Lenkijos – Tomaszo Michtos (Balstogės universitetas) pranešime kaip alternatyva abėcėliniam žodynui pristatytas sisteminis, sąvokų skirstymu į pirmines, antrines, tretines ir kt. grindžiamas žodynas. Jis taip pat rodytų, kad žodynų perspektyva matoma, tik ieškoma naujos formos.

Šioje konferencijoje mažai tekreipta dėmesio į modernius terminų tvarkybos ar tyrimo įrankius, dirbtinio intelekto technologijas. Jos minėtos tik poroje pranešimų. Lietuvių tyrėjų grupei (S. Rackevičienė, A. Utkā, A. Bielinskienė ir A. Rokas), vykdančiai projektą *Dvikalbis automatinis terminų atpažinimas*, atstovavusi Sigita Rackevičienė (Mykolo Romerio universitetas) aptarė dabartinį projekto etapą – duomenų anotavimą įrankiu *QuickTag*, o tiksliau, išryškėjusias problemas. Automatinį įrankį minėjo ir Gruzijos, dar tik besirengiančios stoti į ES ir todėl verčiančios į gruzinę kalbą *Acquis Communautaire*, atstovė Khatuna Beridzė (Batumio Šota Rustavelio valstybinis universitetas). Tai jau išverstų dokumentų pagrindu rengiamas terminologinis įrankis, atskleidžiantis terminų vertimo ir vartojimo klaidas. Jis sudaromas tam, kad brangiai kainuojančių klaidų būtų išvengta. Jau išverstame ES ir Gruzijos asociacijos susitarime pranešėja jų skyrė aštuonias grupes.

Terminologijos svarbą vertimo srityje rodė ir daugiau pranešimų. Rumunijoje, 1918 m. gruodžio 18-osios universitete (Alba Julija), dėstanti Maria Crina Herteg, remdamasi tiek gausiais literatūros šaltiniais, tiek pačios universitete atliktu eksperimentu, ryškino terminologijos kurso svarbą būsimiems vertėjams. Ji pasakojo apie eksperimentą, atskleidusį, kaip svarbu juos mokyti naudotis tekstynais. Šiaurės Makedonijos (Šv. Kirilo ir Metodijaus universitetas) atstovė Milena Sazdovska Pigulovska perskaitė pranešimą, kuris rodė, kad šioje šalyje terminologijos kursas vertėjams ne tik dėstomas, bet ir neseniai modernizuotas. Studentai orientuojami į skaitmeninių įrankių naudojimą, savarankišką mokymąsi. Ágota Fóris (Vengrijos reformatų bažnyčios Karolio Gasparo universitetas) pristatė projektą, išryškinusį, kad terminologija svarbi jau nuliniame vertimo procese: nuo tinkamo, tikslaus terminų vartojimo pateikiamame versti tekste priklauso vertimo rezultatas.

Taigi, konferencijoje paliesti ir administracinis, ir edukacinis, ir taikomasis terminologijos lygmenys. Tačiau visa grupė pranešimų buvo sutelkti ir į mokslinį lygmenį.

Profesorius iš Prancūzijos Christophe Roche (Savojos Montblano universitetas) nagrinėjo pagrindinius konceptus: terminologiją, terminą, sąvoką, apibrėžtį. Taip pat jų santykio, termino ar sąvokos pirmumo klausimą, santykį su ontologija. Apibrėžties ir termino (tiksliau, sudėtinio termino šalutinio dėmens) santykio klausimą, remdamasi sporto srities terminais ir jų apibrėžtimis, svarstė Lietuvių kalbos institutui atstovavusi Aušra Rimkutė-Ganusauskienė. O Mariusz Górnicius iš Varšuvos universiteto pasiūlė naują terminų klasifikaciją, kartu ir naujus terminus klasifikacijos vienetams įvardyti (angl. *endoderived terms* ir *exoderived terms*). Ar juos lietuvių kalboje tiksliau perteiktų *endodariniai* ir *egzodariniai*, ar kokie kiti atitikmenys, paaiškėtų tik ėmus šią klasifikaciją plačiau taikyti lietuvių kalboje, o iš pranešimo aiškėjo, kad jos išėties tašku laikomas termino aiškumo reikalavimas. Terminus mėginama suskirstyti pagal tai, ar jie suprantami be apibrėžties ar paaiškinimo, ar yra labiau metaforiniai, nors brėžta riba su metaforinių ir nemetaforinių terminų riba ir nesutampa.

Pristatyta pora tyrimų, kuriuose taikomos naujos tyrimo kryptys. Lina Rutkienė (Lietuvių kalbos institutas), tirianti statybos terminiją, šios srities dūrinius nagrinėjo kaip logiškai susijusių konceptų sąjungas, arba propozicijas, taigi kognityvistinės lingvistikos požiūriu. Remdamasi iš 70 šaltinių surinktais dūriniais, ji buvo ištyrusi propozicinius modelius, kuriuos sudaro du objekto konceptai, ir darė išvadą, kad statybos terminijoje per 100 metų tie modeliai beveik nesikeitė. Elena Logunova (Kalininingrado valstybinis technikos universitetas) kaip terminologinės analizės įrankį siūlė freimus, o kartu plačiau apibūdino ir freimo sąvoką, su pažinimo ir mąstymo procesais susijusią freimų teoriją. Dmitrijaus Šilovskio (Dmitry Schilovskiy), atstovavusio A. I. Evdokimovo Maskvos valstybiniam medicinos ir odontologijos universitetui, kaip kognityvinis modelis aptartas reiškinys, angliškai vadinamas *clip thinking* ar *mosaic thinking*. Nagrinėtos jo apraiškos dabartiniame medikų rengimo procese ir darbe (medikų rengimas kompiuteriniu būdu, technologijos priemonių naudojimo absoliutinimas, negebėjimas matyti ligonio kaip visumos ir kt.) ir jo sukeltos etinės bei socialinės problemos, tokios kaip medicinos dehumanizacija (angl. *dehumanization of medicine*). Siūlytas ir problemos sprendimas – struktūravimu grindžiamas terminologijos mokymas.

Lietuvių autorių pranešimuose kreiptas žvilgsnis į termino vartojimo aplinką. Medicinos terminus nagrinėjanti Palmira Zemlevičiūtė (Lietuvių kalbos institutas) šįkart aptarė Naoah'o Gordono romano *Gydytojas. Avicennos mokymas* terminus, taigi termino vartojimą grožiniame tekste. Remdamasi šiuo šaltiniu, ji buvo linkusi oponuoti kai kurių tyrėjų keltai minčiai, kad tokioje aplinkoje yra patiriama determinologizacija. Pateikti pavyzdžiai rodė, kad ir joje terminas atlieka nominatyvinę funkciją, nors, apsuptas kitų žodžių, gali atlikti ir emocinę–ekspresinę, vaizdinę. Sinonimiją nagrinėjusi Asta Mitkevičienė kaip šaltinį taip pat rinkosi ne mokslo veikalus, o šviečiamojo pobūdžio sveikatos srities tekstus, kurių duomenys pateikiami lietuvių kalbos interneto tekстыne *ltTenTen*. Jau anksčiau autorės kreiptas dėmesys į sinonimų vartojimo tekste ypatumus, skirti ne tik sisteminiai, bet ir kontekstiniai sinonimai (žr. išsamų straipsnį *Terminologijos* 22 numeryje), o šįkart ji kreipė žvilgsnį į teksto pobūdį ir skyrė funkcinis sinonimus. Jurgita Mikelionienė (Kauno technologijų universitetas) sinonimų analizei, tiesa, rinkosi studentų baigiamuosius darbus, taigi akademinį ar jam artimą stilių. Išnagrinęjusi juose gausiai vartojamus sudėtinių terminų sinonimus, ji pateikė tokių sinonimijos priežasčių, kurios paprastai neminimos nagrinėjant mokslinio stiliaus darbus: vertimas, perpasakojimas, citavimas; pastangos parodyti apsiskaitymą ir analizuojamos srities išmanymą; trumpumo siekis; siekis pateikti vaizdingesnę, neįprastesnę terminą ir kt. Taigi, toliau būtų įdomu lyginti sinoniminės raiškos studentų darbuose ir, sakykim, mokslo monografijose skirtumus. Sinonimijos klausimą lietė ir šios apžvalgos autorė, tiksliau, remdamasi astrologijos tekstais, kreipė dėmesį į sinonimijos ir variantiškumo santykį ir kvestionavo požiūrį, kad sinonimija ir variantiškumas vienodai laikytini terminijos nenusistovėjimo požymiu.

Terminijos įvairavimas, remiantis specializuotos ir nespacializuotos kalbos tekstynais, svarstytas ir Šveicarijos atstovės Aurélie Picton (Ženevos universitetas). Kaip įprasta užsienio kalbotyros darbuose, variantiškumo sąvoka čia aprėpti tiek terminų, tiek termino raiškos skirtumai. Tačiau variantiškumas tirtas metodu, kuris būdingesnis dialektologiniams tyrimams: skirstytas į diachroninį (skirtumai laiko atžvilgiu), diatopinį (skirtumai geografiniu atžvilgiu) ir diastratinį (su specialistais, informantais susiję skirtumai). Fátima Noronha (Algarvės universitetas) Viduržemio jūros šalių virtuvės paveldą irgi tyrė diastratinio variantiškumo požiūriu. Taigi, nagrinėjimo metodai ir klasifikacijos skiriasi, tačiau apskritai aiškėja, kad, nors administracinio lygmens svarstymai konferencijoje kaip bene ryškiausią

dabartinio etapo ypatybę rodė terminijos derinimą, koordinavimą, mokslinio lygmens svarstymai ryškino įvairovę, įvairavimą.

Gal kiek išeinantis už terminologijos mokslo ribų buvo pranešėjo iš Graikijos Panagiočio G. Krimpo (Trakijos Demokrito universitetas) pranešimas. Jame vardyta daug ne tik terminų, bet ir morfologinių (priešdėlių, šaknų, galūnių), sintaksinių ar kitokių panašumų tarp lietuvių ir šiuolaikinės graikų kalbos. Pavyzdžiui: išsaugotos vyriškosios ir moteriškosios giminės daiktavardžių vardininko galūnės, nors daugelyje Europos kalbų jos pamestos; ne per didelis skolinių pomėgis, o pasiskolinus linkstama priderinti prie savos linksniavimo sistemos; neoklasikiniai kamienai ir t. t. Pabrėžta būtinybė šiuos bendrumus toliau atidžiai tyrinėti, o pabaigai pateiktas kiek netikėtas, bet prie konferencijos išryškinto terminijos derinimo įvairiais lygmenimis konteksto itin derantis siūlymas: kodėl šioms dviem konservatyviausioms indoeuropiečių prokalbės atšakoms – baltiškajai ir graikiškajai – nepamėginus terminologijos būdu atkurti buvusio santykio?

Gauta 2021-11-03

Ramunė Vaskelaitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas ramune.vaskelaite@lki.lt